*Romanoslavica vol. XLVII nr.1*

# STEJARUL LUI MARIUS – CÂTEVA NOTE DE ISTORIE ŞI MITOLOGIE POLITICO-POETICĂ CICERONIANĂ

**Liviu FRANGA**

Une phrase bien connue appartenant au début de la biographie de Gordien I dans l'*Histoire Auguste* nous informe que Cicéron a écrit, lorsqu'il était adolescent, parmi d'autres compositions (*poemata*, III, 2), une qui portait le titre *De Mario* (ou *Marius*?). Dans son dialogue *Sur la divination* (I, 47, 106, fini en mars 44 av J.-Chr.), Cicéron lui-même cite les seuls 13 hexamètres que nous possédons de ce poème. Il n'y a aucune autre citation, hormis une très probable autocitation, effectuée dans le dialogue *Sur les lois* (I, 2, rédigé vraisemblablement entre 46 et 44 av. J.-Chr.) et attribuée à son frère Quinte Cicéron, en tant que personnage interlocuteur du dernier, ainsi que du premier dialogue. Notre analyse des textes cicéroniens et du contexte historique aboutit aux *conclusions* suivantes:

1. Le personnage *historique* C. Marius devient, chez le jeune poète Cicéron, un personnage *épique*, à savoir le *héros protagoniste* du poème qui porte en titre son nom.
2. La scène du présage (*omen*) raconté dans le 13 hexamètres conservés occupait probablement une position *centrale* dans l'architecture intérieure des significations du texte.
3. Le chêne de Marius (*arboris e trunco*, v. 2; *glandifera illa quercus*, *Leg.*, I, 2) correspond dans les textes cicéroniens à une réalité multiple (historique, politique et topographique) en train de dépasser le niveau d'un mythe local exemplaire pour devenir un symbole de l'histoire romaine capable de s'insérer aussi dans une forte tradition littéraire, à savoir épique.
4. On remarque une vibrante coloration lyrique, une évidente intonation émotionnelle dans les vers cicéroniens conservés.
5. Le dédoublement de Cicéron: en tant que poète-narrateur de la geste de Marius et en même temps comme futur citoyen „héroique" ou citoyen „épique".

**Mots-clés :** l'adolescence de Cicéron; le poème *Marius* (*De Mario*); le présage; le chêne; la réalité topographique; le mythe local; le symbole; la coloration émotionnelle; le poète narrateur; le citoyen „épique"

## 1. Informații, reconstituiri şi presupoziții

Una dintre frazele introductive ale biografiei consacrate primului dintre cei trei împărați care au purtat numele de Gordianus, biografie aflată în celebra culegere de vieți



BDD-A24147 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)

ale principilor şi împăraţilor romani cunoscută sub numele de *Historia Augusta* (*HA*), oferă extrem de interesante – în anumite privinţe, chiar unice – informaţii privitoare la activitatea poetică a tânărului Cicero, personaj a cărui ţinută politică şi profil cultural-literar au exercitat o puternică atracţie, împinsă până la limita stimulativă a modelului, asupra viitorului împărat (19 martie-20 aprilie 238 p. Chr.), încă de pe când acesta era un „copilaş" (*puerulus, HA, Gord.*, III, 4). Atunci, în vremea când nici nu ieşise din copilărie, Marcus Antonius Gordianus Sempronianus Romanus (pe numele său complet, din viitoarea titulatură imperială oficială), asemenea celuilalt copil, născut cândva, cu secole în urmă, la *Arpinum*, dar, în avantaj faţă de acela, luând ca model epopei latine pur clasice ori clasicizante, precum *Aeneis* vergiliană şi *Achilleis* staţiană, aflăm din pasajul menţionat (*ibid.*, III, 3) că ambiţionase să compună un poem epic de amploare, închinat gestei primilor doi (şi celor mai importanţi) Antonini, şi anume celui supranumit Pius, succesorul lui Hadrianus, şi lui Marcus Aurelius.

Dacă viitorul împărat îşi va fi dus sau nu la împlinire proiectul hrănit de visele literare ale copilăriei, nu avem, în absenţa unor minime informaţii în această privinţă, cum ştim. Singura noastră certitudine, în stadiul actual al informaţiilor de care dispunem, este că, ulterior, tânărul, mai exact adolescentul Gordianus şi-a îndreptat atenţia şi ambiţiile poetice spre alte ţinte decât cele fixate în copilărie, de unde un nou gust literar, concretizat, de această dată, în produse poetice de factură diferită faţă de orientarea clasico-clasicizantă ce marcase orizontul iniţial.

Ajungem, astfel, la fraza din biografia imperială a primului Gordianus, despre care am notat puţin mai sus că ne apare drept foarte importantă, plină de atractivitate tocmai pentru acea parte a vieţii şi a activităţii lui Cicero care, în raport cu restul preocupărilor, a provocat într-un grad uşor mai scăzut interesul cercetării moderne: creaţia poetică. Iată această frază: *Adulescens cum esset Gordianus, de quo sermo est, poemata scripsit, quae omnia extant, et quidem cuncta illa quae Cicero, et de Mario et Arathum et Halcyonas et Uxorium et Nilum. Quae quidem ad hoc scripsit ut Ciceronis poemata nimis antiqua uiderentur.*, „Pe când Gordianus, despre care vorbesc acum, era adolescent, a compus nişte poeme, existente şi astăzi, şi toate cu acelaşi subiect ca şi cele scrise de Cicero: şi despre Marius, şi Arathus, şi Alcyonii, şi Uxorius, şi Nilul. Le-a scris, însă, de aşa manieră, încât poemele lui Cicero par cu totul învechite" (trad. n.; pentru textul latin, a se vedea Chastagnol, 1994: 706)[1].

Opţiunea cultural-literară a copilului, apoi a adolescentului Gordianus, respectiv una întoarsă spre tipare clasice ori clasicizante, indică foarte clar – dacă acceptăm ca veridice informaţiile *Istoriei Auguste* – o anumită formaţie cultural-spirituală şi o anumită componentă ideologică în interiorul acesteia. Modelul clasic a acţionat cu sporită pregnanţă în anii de formare ai copilului, apoi adolescentului şi tânărului aristocrat Gordianus Sempronianus. El provenea, de altfel, dintr-o dublu ilustră

[1] Fragmentul citat din *HA* de către W.W. Ewbank (1933: 237) diferă faţă de ediţia Chastagnol prin adoptarea lecţiunii *edidit* după cuvântul *Cicero*, în loc de *et de* (*Mario* etc.).



BDD-A24147 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)

familie senatorial-consulară, care susținea că descinde pe de o parte din *gens Ulpia* a lui Traianus, pe de alta din nu mai puțin, ci, dimpotrivă, faimoasa *gens Sempronia*, căreia îi aparținuseră, odinioară, frații Gracchi, după cum indică al doilea *cognomen* (*agnomen*) al lui Gordianus I, *Sempronianus*: cu mai puțin de un an înainte de a deveni împărat, pe când tocmai fusese numit proconsul al Africii, Gordianus va fi aclamat – ne informează aceeași culegere de vieți auguste, V, 7 – cu cuvintele *nouo Scipioni, uero Scipioni*. În consecință, putem susține, în temeiul unor atari informații, că, în plan politico-instituțional, Scipionii, Gracchii și *optimus princeps*, Traianus, au forjat universul mental și axiologic al viitorului om politic, de arme și împărat, iar Vergilius, Statius și – pe o poziție aparte – Cicero, în plan cultural-literar, au hrănit aspirațiile și idealurile unui copil, apoi adolescent și tânăr decis, și prin destinul familiei sale, să se implice, ca un adevărat roman de oricând (nu întâmplător, cel de-al treilea *cognomen* al lui Gordianus a fost tocmai *Romanus*), în viața colectivă, a Cetății și a statului.

Dar, mai ales, ca un adevărat roman de odinioară. Căci, sub impulsul ilustrelor sale modele, Marcus Antonius (stranie coincidență onomastică!) Gordianus decide, abia intrat în vârsta adolescenței, să-l imite pe tânărul arpinat. Imitația se reduce, și de data aceasta (ca și în cazul opțiunilor poetice din copilărie), la modelul literar oferit, cu peste două veacuri și jumătate în urmă, de Cicero, la rândul lui, în anii 90-80, un *adulescens* pe cale de a deveni un *iuuenis* foarte ambițios. Fraza mai sus citată din *Historia Augusta* ne oferă rara ocazie de a afla care erau operele poetice ciceroniene cunoscute (deci, păstrate) și citite încă, pe care le puteau consulta, acasă, în școală, în biblioteci publice, tinerii romani educți din prima jumătate a secolului al III-lea p. Chr. În opinia noastră, faptul că, după aproximativ trei secole, un tânăr roman, și el un *adulescens* (*HA, Gord.*, III, 2), decide să se ia la întrecere (literară), să devină emulul „idolului" său, dându-i replica, prin tipic romana rivalitate literară (*aemulatio*), și creând, ca subiect, exact aceleași poeme (*poemata, ibid.*) ca și acelea a căror paternitate ciceroniană se afla, după atâtea secole încă, în afara oricărui dubiu, constituie o garanție de nezdruncinat în favoarea autenticității absolute a operelor ciceroniene înseși, luate ca model și reper.

În concluzie, vom acorda, în cele ce urmează, creditul cuvenit informației, prețioase și unice în ansamblul ei, furnizate de culegerea vieților auguste cu privire la cariera poetică a tânărului arpinat. În continuare, ne va atrage atenția primul titlu menționat de biograful lui Gordianus I, dar și de alte surse antice, și anume cel care apare în forma dublă *Marius*, respectiv *De Mario*.

Pledează pentru forma neprepozițională a titlului șirul celorlalte titluri de opere poetice ciceroniene amintite, în aceeași frază din *HA*, titluri recunoscute ca atare și păstrate de editorii moderni (Ewbank, Morel, Buechner etc.) pentru operele poetice în cauză (desigur, cu formele corespunzătoare de nominativ, singular sau plural).

Pentru forma prepozițională pledează, în schimb, numeroasele titluri specific și constant utilizate de Cicero fie pentru alte opere poetice ale sale (*De temporibus suis, De consulatu suo*), fie pentru așa-numitele tratate dialogice (*De oratore, De optimo genere oratorum, De re publica, De legibus, De finibus bonorum et malorum, De natura*



**BDD-A24147 © 2011 Editura Universității din București**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)**

*deorum, De senectute* [de fapt, un titlu dublu: *Cato Maior de senectute*, exact în aceeaşi manieră ca şi *Laelius de amicitia* şi *Brutus siue de claris oratoribus*], *De officiis* etc.).

Existența unor titluri duble, precum cele menționate mai sus, autentic ciceroniene în egală măsură ca şi cele simple, precum şi – în cazul perticular al poemului consacrat lui Marius – eventualitatea (ce nu trebuie exclusă aprioric) a unei diferențe de denumire / titlu a(l) operei între prima ei redactare, în jurul anilor 86-85 a. Chr. (plus-minus), şi cea de-a doua, după circa treizeci de ani (56-52 a. Chr.), ne îndreptățesc să presupunem că ambele titluri, cu sau fără prepoziție, sunt egalmente ciceroniene şi vor fi circulat la un moment dat sau de la un moment dat încolo simultan sub numele aceluiaşi autor.

## 2. Poemul *Marius (De Mario)*: scurtă (pre)istorie

### (a) Episodul sullan de la Nola

Despre *Marius* (*De Mario*) presupunem că era o epopee de dimensiuni (probabil) reduse, dar în buna tradție a poemelor istorice latine, o epopee – dacă nu cumva sintagma „poem epic" ar fi mai potrivită – consacrat(ă) ilustrului concitadin şi om politic arpinat. O epopee cu un posibil pronunțat caracter panegirico-encomiastic, „culoare" sau „nuanță" – cum vrem să îi spunem – lirică generată de un uşor de înțeles „patriotism" local. Cicero însuşi se va referi ulterior, în câteva rânduri, la propriul poem de fragedă tinerețe (şi anume, în *De legibus*, I, 2 şi în *De diuinatione*, I, 47, 106, unde va cita singurii 13 hexametri pe care îi cunoaştem), iar în anul 56 se pare că îl reluase, în orice caz lucra din nou la el, după cum rezultă dintr-o scrisoare adresată lui Atticus, II, 15, 3.

Poemul – în mod cert, primul de natură epică din creația Arpinatului – are o istorie (dacă nu cumva o pre-istorie) bogată, pe care, cu permisiunea Dumneavoastră, aş dori să o reconstitui acum.

Ea începe în anul 90 a. Chr., pe când, în vârstă de 16 ani, după schimbarea togei puerile în cea virilă, tânărul Cicero se înrolează, conform obligațiilor şi cutumelor civice romane, în armata comandată de tatăl viitorului Pompeius Magnus (cu acelaşi prenume, Gnaeus, ca şi fiul său, dar cu *cognomen*-ul Strabo: era *legatus pro praetore*, iar în anul următor, 89, va deveni consul). Arpinatul, prieten bun cu Pompeius junior, care era de exact aceeaşi vârstă, născut fiind tot în anul 106, va fi cooptat, alături de acela şi de L. Aelius Tubero (cu care, de asemenea, se va împrieteni şi chiar înrudi pentru decenii), în *cohors praetoria*, respectiv în statul major al comandantului[1].

Ne aflăm în plin război cu aliații italici (*socii*), marsii în mod special atunci, război continuat în anul următor, 89, când Arpinatul este transferat în corpul de armată comandat de Lucius Cornelius Sulla, care asedia cetatea samnită *Nola*. Mult mai târziu,

[1] Toate detaliile biografice prezentate mai sus au fost preluate de la Grimal (1986: 36-42, 43-50).



BDD-A24147 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)

în perioada redactării tratatului *De diuinatione,* Cicero va rememora un semnificativ episod petrecut înainte de luarea cu asalt a cetății. Episodul l-a avut în centru pe fostul său comandant, Sulla, căruia zeii îi trimit la un moment dat un semn, interpretabil ca prevestitor, sub forma unui şarpe ieşit din pământ chiar la picioarele altarului unde comandantul, în fața propriului cort pretorian, oferea sacrificiul cuvenit în cazul luării auspiciilor. Rememorând, la maturitate, respectivul episod din frageda sa tinețe, Cicero se va arăta sensibil la dimensiunea sau latura poetică a acestuia, comparându-l cu un episod similar, relatat de Homer în *Iliada* (ulterior chiar tradus de Arpinat) şi avându-l ca protagonist pe profetul Kalkhas, cel care va interpreta devorarea a nouă păsări – pui de vultur – de către un şarpe ca anticipare a cuceririi Troiei, după nouă ani, în al zecelea, de către ahei. Episodul sullan de la *Nola* – semnificând în subtext, în plan alegoric, mitopoetic, perfect exploatabil politic, prevestirea ascensiunii viitoare, rapide şi imediate, absolute, a lui Sulla – îl va marca, aşadar, pe Arpinat, un tânăr a cărui sensibilitate exacerbată îl va face, de acum înainte, de câte ori va avea ocazia, să proiecteze în mit şi de preferință în haină epică evenimente personale sau la care asistase personal. (Grimal, 1986: 38, despre mitopoeză sau auto-ficțiune la Cicero).

**(b) Confruntările sângeroase ale primului război civil**

Războiului „social", victorios încheiat pentru Roma, îi vor urma fazele multiple, cu răsturnări neaşteptate de situație, dar mai ales sângeroase, ale primului război civil, având-i ca vârfuri de lance pe Sulla şi pe Marius. Timp de doi ani (88-87), cetățenii asistă – iar unii dintre ei, partizanii sau adepții competitorilor la putere, vor cădea chiar victime – la cele mai crâncene înfruntări, pe viață şi pe moarte, pe care le cunoscuse până atunci bătălia pentru putere la Roma. Părăsind la timp taberele militare după încheierea războiului cu aliații italici, Cicero revine la Roma şi se pune parcă la adăpostul studiilor[1], în vreme ce afară, în lumea reală, oraşul este luat şi el cu asalt de Sulla şi de trupele lui, străzile înecate în sânge, sute, chiar mii de adversari, susținători ai lui Marius, proscrişi, iar liderul lor, Marius însuşi, nevoit să fugă pe ascuns din Roma şi să-şi găsească loc de scăpare, după ce se îmbarcă pe un vas la *Ostia*, în bălțile mlăştinoase de la vărsarea râului *Liris* (hotar natural între Campania şi Latium), în apropiere de cetatea *Minturnae.*

Noul episod al unei istorii romane extrem de agitate, aproape convulsiv, la începutul veacului ce avea să fie ultimul republican, îl impresionează, iarăşi profund, pe tânărul Cicero, detaliile fiindu-ne furnizate, de data aceasta, atât de el însuşi, ulterior (în discursul *Pro Plancio*, XX, în care vorbeşte despre Marius în termenii unei evadări din închisoarea în care transformase Sulla Roma), cât şi de Plutarh, pe larg (detalii apud Grimal, 1986: 40): în mod surprinzător, deşi, inițial, magistrații din *Minturnae*

[1] Ειθ'ορων εις στασιν, εκ δε της στασεως εις ακρατον εμπιπτοντα τα πραγματα μοναρχιαν, επι τον σχολαστην και θεωρητικον ανελθων βιον /.../ (Plutarh, *Cic.*, III, 3), „Apoi, văzând că treburile politice duc la dezbinare politică, iar de aici ajung la cea mai neînfrânată dictatură, s-a dedicat vieț ii de studiu ș i de contemplare; /.../" (traducere Barbu 1969: 392).



BDD-A24147 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)

hotărâseră omorârea lui Marius, tot ei îşi schimbă subit decizia şi, în împrejurări miraculoase, legate de o altă epifanie divină, îl salvează în cele din urmă, oferindu-i o corabie cu care Marius ajunge, la scurtă vreme după aceea, în Africa.

### 3. Proiectul *De Mario (Marius)* în context istorico-politic

Această atmosferă, fără îndoială de „legendă, deja epică" (*id., ibid.*), îl va fi stimulat pe tânărul Cicero să se gândească, pentru prima oară, la un proiect epic, cu atât mai mult cu cât admirația sa se îndrepta spre un fiu al aceluiaşi *Arpinum* ca şi el, spre un posibil erou literar, datorită nenumăratelor încercări palpitante prin care îl silise destinul să treacă, nu mai puțin şi datorită faptului că, în chiar familia din care provenea tânărul Cicero, vor fi existat aceeaşi admirație şi, poate, chiar legături, de un fel sau altul, cu familia arpinatului care ajunsese ilustru consul, de şase ori, la Roma, deşi un *homo nouus*. După cel de-al patrulea consulat, ne informează din nou Plutarh (XXVII, 5), respectiv după bătălia de la *Vercellae*, în anul 100 a. Chr., în urma unui strălucit triumf, Marius ajunsese să fie considerat cel de-al treilea întemeietor al Oraşului (Μαλιστα δε οι πολλοι κτιστην τε Ρωμης τριτον εκεινον ανηγορευον /.../), succedând, nici mai mult, nici mai puț in, mitologicilor frați gemeni.[1]

Desigur, este cu totul dificil, practic imposibil şi doar sub titlu de ipoteză, de presupus momentul exact în care tânărul arpinat se va fi hotărât să-i dedice mult mai vârstnicului său concitadin – care, la reîntoarcerea entuziasmantă la Roma din Africa, în 87 a. Chr., avea să împlinească exact 70 de ani (născut fiind în anul 157) – un poem epic de factură narativ-biografică şi care să-i poarte în titlu numele. Această decizie o va fi luat Arpinatul de 19 ani poate chiar cu ocazia ultimei reveniri a lui Marius la Roma, dar nu pare aprioric exclus să fi fost o idee încolțită mai înainte, la un moment dat. Nu avem nicio informație, pe baza căreia să ne întemeiem presupozițiile.

Reîntoarcerii lui Marius i-a urmat contraofensiva politică a acestuia, dezlănțuită, practic, de-a lungul anului 87. Din nou, Roma se umple de sânge, însă al sullanilor, de această dată. După ce debarcă în Etruria, rechemat fiind de consulul L. Cornelius Cinna, reunindu-şi trupele cu cele comandate de consul, Marius reintră împreună cu Cinna în Roma şi ordonează un şir interminabil de execuții ale noilor proscrişi, fără judecată, după o simplă arestare şi punere sub acuzare. Cruzimea răzbunării, întrecând chiar şi

[1] Sintetic, apud Bodor, *s. u. Marius, Caius*, 1982: 472. Marius provenea, după sintagma taciteică, *e plebe infima* (*H.*, II, 38), fapt confirmat de Dio Cassius (LXXXIX, 2), dar infirmat de o altă linie a tradiț iei istoriografice (Velleius Paterculus, II, 11, 1; Valerius Maximus, VIII, 15, 7), care susț inea originea ecvestră a personajului. Plutarh îi numeș te părinț ii „fără faimă, săraci ș i care-ș i lucrau singuri pământul" (traducere Barbu 1966: 68), γενομενος δε γονεων πανταπασιν αδοξων, αυτουργων δε και πενητων (III, 3, 1).



BDD-A24147 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)

palida, față de ea, imaginație şi stârnind proteste până şi printre susținătorii lui Marius[1], nu i-a împiedicat, totuşi, poate chiar i-a convins pe alegătorii din vara lui 87 să îi dea votul, pentru consulatul din anul următor, tot lui Marius (pentru a şaptea oară), precum şi partenerul lui său, Cinna.

Lovitură de teatru, însă, în ianuarie imediat următor. În consternarea generală, după ce abia intraseră noii consuli în funcție, la idele (pe 13) ale lui ianuarie 86, unul dintre cei doi consuli moare subit, parcă la un (alt: al câtelea?) semn divin. Acela era, întâmplător sau nu – cine ar putea spune? – tocmai Gaius Marius. Nu există nici o sursă antică de la care să aflăm că dispariția septuagenarului arpinat va fi avut loc altfel decât pe o cale naturală.[2] (a se vedea şi Carney, 1962, *ad loc.*; Volkmann, 1961, *ad loc.*; Daudet, 1922, *ad loc.*)

### 4. Impulsul poetic

În această atmosferă teribilă, de pasiuni şi sânge, cu toate că retras în lumea lui de studii, dar martor, alături de toți ceilalți cetățeni, neimplicați, ai Romei, la un moment dat tânărul Cicero se va fi apucat să aştearnă în scris un poem închinat eroului zilei, fie el hulit sau adulat. Pierre Grimal (1986: 41, „sous le coup de l'événement") presupune – judicios, în opinia noastră – că acest lucru se va fi petrecut în primul rând sub puternica impresie a „evenimentului", adică după moartea neaşteptată a celui ce devenise din nou, *dis iuuantibus*, protagonistul istoriei romane şi stăpânul dur, intransigent, inflexibil, crud până la inumanitate, al Romei. În al doilea rând, impulsul creator imediat – în opinia aceluiaşi savant (1986: 41, 45-46) – va fi venit pentru Cicero din partea unui poet deja consacrat, care avea să joace, până târziu chiar, un rol foarte important în cariera literară a acum foarte tânărului arpinat: este vorba de poetul grec microasiatic (originar din *Soloi*) Aulus Licinius Archias. Odinioară un „copil-minune", înzestrat cu har poetic de la o vârstă fragedă, Archias, syrian din Antiochia de baştină, se stabilise la Roma în jurul anului 102 şi compusese deja un poem în onoarea lui Marius şi a victoriei lui împotriva cimbrilor. Acest poem îl va fi cunoscut şi citit tânărul arpinat după venirea lui la Roma şi îmbrăcarea togii virile (repet, anul 90 a. Chr.). Dar, mai ales, după cunoştința pe care o va fi făcut cu autorul însuşi al poemului, şi el tânăr şi în plină forță creatoare (Grimal, 1986: 45). La moartea lui Marius (survenită, cum am notat deja, în ianuarie 86), Cicero,

[1] Plutarh, *Mar.*, XLIII, 5-10: /... / Μαριος δε καθ' εκαστην ημεραν ακμαζοντι τω θυμω και διψωντι δια παντων εχωρει των οπωσουν εν υποψια γεγονοτων. Και πασα μεν οδος, πασα δε πολις των διωκοντων και κυνηγετουντων τους υποφευγοντας και κεκρυμμενους εγεμεν., „Dar Marius, în fiecare zi, mâniat la culme ş i însetat de răzbunare, ucidea pe toț i care i-au părut cât de puț in suspecț i. Toate drumurile ş i toate cetăț ile gemeau de oameni urmăriț i ş i vânaț i, care căutau să se ascundă." (traducere Barbu 1966: 111); cf. ş i Velleius Paterculus, II, 22, 1-2; Valerius Maximus, II, 10, 6; Appianos, I, 305; Paulus Orosius, V, 19, 7-9.

[2] Plutarh, *Mar.*, XLV-XLVI; Velleius Paterculus, II; 43, 1; Florus, II, 9, 17; Appianos, I, 346.



BDD-A24147 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)

care tocmai împlinise douăzeci de ani, şi nu cu mult mai vârstnicul său confrate grec este foarte probabil că se cunoteau deja de câtva timp, primul frecventându-l ca un discipol şi prieten pe cel de-al doilea. Dacă succesiunea unor astfel de ipoteze este plauzibilă, putem admite, împreună cu acelaşi Grimal (1986: 46), că poemul archian despre gesta germanică a lui Marius îl va fi influenţat considerabil, poate chiar decisiv, pe tânărul poet din *Arpinum* – în sensul că va fi însemnat pentru el un model şi, totodată, un stimulent de a-l continua epic –, precum şi faptul că poemul ciceronian închinat aceluiaşi protagonist, conceput înainte de 86, dar finalizat cel mai probabil după, va fi avut intenţia de a „închide", să spunem aşa, apoteotic un veritabil ciclu sau, mai curând, un serial epic.

### 5. Poemul *Marius (De Mario)*. Versurile păstrate

Singurele versuri din acest poem sunt cele pe care însuşi autorul lui, după cum am subliniat mai sus, le citează în *De diuinatione*, tratat dialogic încheiat ca redactare cu mai bine de un an (martie, 44) înainte de tragica dispariţie ordonată de triumviri. Trecuseră peste 40 de ani de la conceperea şi scrierea acelui poem, pe care deja sexagenarul Arpinat nu numai că nu-l uitase, dar la care se pare că încă lucra cu 15 ani mai înainte.[1] În suita conversaţiei purtate între Atticus, Quintus Cicero ş i Marcus Cicero – ultimul, în dublă ipostază, de scriitor-autor şi de „personaj" al propriului text –, fratele autorului, Quintus, vorbind despre auspicii, îl citează chiar pe interlocutorul său, în această calitate de poet, de autor al unei descrieri de factură divinatorie: *Quid est illo auspicio diuinius quod apud te in Mario est?*, se întreabă retoric Quintus, spunând, deci: „Ce este mai plin de har divin decât acel semn prevestitor, pe care îl întâlnim la tine, în [poemul] Marius?" (traducerea noastră) Şi îşi răspunde singur, recurgând la un citat din poemul fratelui său: *Ut utar potissimum te auctore:* /.../, „Ca să mă folosesc dându-te exemplu mai ales pe tine ca autor /.../" (trad. n.) Urmează cele 13 versuri, „reproduse" de Quintus Cicero, în realitate, desigur, un autocitat al autorului dialogului. Aceste versuri sunt următoarele:

*Hic Iouis altisoni subito pinnata satelles*
***arboris e trunco**, serpentis saucia morsu,*
*subrigit ipsa feris transfigens unguibus anguem*
*semianimum et uaria grauiter ceruice micantem.*
*Quem se intorquentem lanians rostroque cruentans*

5

[1] După ipoteza, argumentată demonstrativ, a lui W.W. Ewbank (1933: 13, 16), data cea mai târzie care se poate presupune în ceea ce priveş te reluarea elaborării ş i refacerea poemului este anul 52 a. Chr.: prin urmare, intervalul admisibil pare a fi, în conformitate cu concluziile formulate de savantul englez, reprezentat de anii 56-52 a. Chr.



BDD-A24147 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)

*iam satiata animos, iam duros ulta dolores*
*abicit ecflantem et laceratum adfligit in unda*
*seque obitu a solis nitidos conuertit ad ortus.*
*Hanc ubi praepetibus pinnis lapsuque uolantem*
*conspexit Marius, diuini numinis augur,*

10

*faustaque signa suae laudis reditusque notauit,*
*partibus intonuit caeli pater ipse sinistris.*
*Sic aquilae clarum firmauit Iuppiter omen.*

(fr. II EWBANK, p. 78; fr. 20 BUECHNER, p. 87)

Atunci, deodată, [vulturul,] înaripatul slujitor al lui Iuppiter cel care răsună în înaltul cerului, sângerând de muşcătura şarpelui, se înalță **de pe trunchiul copacului** (s. n.), înfigându-şi la rându-i ghearele nemiloase în şarpele care abia mai respira şi cu greu îşi zbătea gâtul împestrițat cu pete. Sfâşiindu-l în timp ce el se răsucea în toate părțile şi umplându-l cu ciocul de sânge, când săturându-şi pofta, când răzbunându-şi cumplite suferințe, îl azvârle fără suflare şi sfârtecat îl aruncă în apă, iar el dinspre apusul soarelui se îndreaptă [în zbor] spre strălucitorul răsărit. Îndată ce Marius, ghicitor al voinței divine, a zărit înaripata în zbor de bun augur şi a luat seama la semnele favorabile ale gloriei şi reîntoarcerii sale, Tatăl însuşi a tunat din partea stângă a cerului. În felul acesta, strălucita prevestire a vulturului a întărit-o [chiar] Iuppiter." (trad. n.)

## 6. Intertextul literar: referințele implicite

Fundalul istoric al fragmentului de față îl constituie prevestirea trimisă de zei, aici de Iuppiter însuşi, lui Marius, aflat momentan la *Arpinum* după fuga sa din Roma, în anul 88 (a se vedea Cicero, *Leg.*, I, 2: *Quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit* ***nuntia fulua Iouis, miranda uisa figura***, unde ultimele şase cuvinte reprezintă din nou un autocitat, atribuit de autorul dialogului aceluiaşi interlocutor, Quintus Cicero).

Metatextul literar ne trimite, însă, la operele celor două modele suverane pentru un tânăr poet epic latin aflat, precum Cicero, la început absolut de drum. Este vorba, aşa cum a demonstrat W. W. Ewbank (1933: 125-126), de *Iliada* (XII, 200-229) şi de *Odiseea* (XV, 161-178), pe de o parte, respectiv de *Analele* enniene (472-473, 575), pe de alta. Într-adevăr, întreaga atmosferă epic reconstituită de poetul arpinat emană şi evocă din plin, de la nivelul lexemelor alese până la semnificația de ansamblu a scenei, cea mai prestigioasă, dublă, tradiție în domeniu. Cicero practică o intertextualitate evidentă, implicită dar foarte la vedere, astfel încât corespondențele deja semnalate (analiza lor comparativă, în detaliu, aflându-se la Ewbank, *ibid.*), întru totul relevante şi convingătoare, dovedesc faptul că tânărul poet epic latin îşi propusese şi a reuşit în mod



BDD-A24147 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)

evident să dea o replică remarcabilă predecesorilor săi notorii, pe o temă dată şi în maniera lor, amalgamând echivalenţe, sensuri, figuri, cu o tehnică bine stăpânită a referinţelor implicite. Este, am spune, un „atestat" de capacitate, dovada că ucenicul şi-a însuşit la perfecţiune lecţia maeştrilor, că poate compune şi să se exprime ca ei, în sfârşit că, astfel, şi-a căpătat, meritat şi strălucit, permisul de acces în lumea mare şi matură a poeziei.

Mai mult decât atât, după cum a arătat acelaşi Ewbank (1933: 125), tânărul poet arpinat îşi permite chiar să iasă de sub obedienţa tutelară a modelului absolut, Homer, distanţându-se semnificativ de acesta prin faptul că, spre deosebire de aed (a se vedea vv. 204-206 din cântul XII al *Iliadei*), „alterează" – să spunem aşa – date esenţiale ale episodului încleştării dintre vultur şi şarpe şi dă câştig de cauză păsării. De altfel, reminiscenţele şi similitudinile homerice iau sfârşit, cum s-a remarcat (Ewbank, 1933: 127), odată cu versul 8 al fragmentului ciceronian, ultimul vers care mai respiră un aer homeric: se păstrează, în continuare (vv. 9-13), discrete tuşe enniene[1].

### 7. Mitologizarea poetică a politicului şi a istoriei

Pe de altă parte, aşa cum a presupus judicios Pierre Grimal (1986: 41), scena prevestirii descrise (*omen* este, de bună seamă nu întâmplător, ultimul cuvânt, cel cu care se încheie fragmentul păstrat şi se închide scena) nu trebuie doar căutată în sfera memoriei literare, în zona ficţionalului pur, ci şi plasată în cea mai directă şi apropiată realitate. Astfel, pe vremea copilăriei şi a adolescenţei lui Cicero, la *Arpinum* era deja bine cunoscut ceea ce se numea „stejarul lui Marius", locul marcat de aura unei sacralităţi cvasi-mitologice, populare, de unde mesagerul lui Iuppiter se ridicase în zbor pentru a anunţa apropiata victorie şi întoarcere triumfătoare a celui mai cunoscut de până atunci fiu al cetăţii odinioară volsce. În interpretarea convingătoare a savantului francez, înecarea în râu (*in unda*, v. 7) a şarpelui sfârtecat simbolizează şi transfigurează, la nivelul codului literar, căutarea zadarnică a proscrisului Marius de către duşmanii săi foarte reali în mlaştinile minturniene şi, prin aceasta, anunţă voinţa, finalmente biruitoare, a impenetrabilului destin.

Faţă de textul (păstrat, după cum am arătat deja, prin autocitare) al poemului, unde, la v. 2, nu există – din motive metrice sau din raţiuni mai profunde – nicio menţiune referitoare la natura, respectiv specia arborelui (*arboris*) de pe trunchiul (*e trunco*, şi nu din „coama" stufoasă, cum poate ne-am fi aşteptat, pentru un plus de exactitate) al căruia s-a ridicat brusc (*subito*, 1) vulturul şi a început să zboare, pasajul

[1] Sugerate prin utilizarea, de pildă, a unui epitet tipic arhaic, din sfera lexicului religios, precum *praepetibus* (*pinnis*, în aliteraţie, v. 9), epitet remarcat de altfel de gramaticul Festus (Ewbank, 1933: 128), sau, din aceeaşi sferă sacral-religioasă, a verbului *intonuit* (v. 12). Despre ecourile ovidiene ale versurilor adolescentului Cicero (inclusiv ale celor aparţinând altor poeme, precum *Pontios Glaucos* şi *Alcyones*), a se vedea Lamacchia, 1974: 349-353, 358.



BDD-A24147 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)

deja citat din *De legibus* aduce precizarea suplimentară a tipului de arbore, dar şi alte detalii despre pasărea însăşi, de unde posibilitatea unei multiple confruntări textuale între cele două pasaje ciceroniene.

În primul rând, pasărea – nenumită ca atare în niciunul dintre cele două texte, care, de altfel, se completează şi luminează reciproc, fiecare trebuind a fi (re)citit şi din perspectiva celuilalt – se înalță şi îşi ia zborul nu de pe un copac oarecare (*arboris e trunco*, v. 2), ci dintr-un stejar (*quercus*, în textul din *De legibus*, stejar căruia Cicero, în plus, îi adaugă şi epitetul compus, în manieră epică, de „purtător de ghindă", *glandifera*, *ibid.*). Nu orice pasăre îşi putea avea sălaşul într-un stejar. Acesta era, încă din cele mai vechi vârste ale mitului grec, arborele preferat al lui Zeus, devenit, la Dodona (în Epir, în pădurea sfântă situată în apropierea localității), şi un venerat instrument oracular; a se vedea, ulterior, la un poet ca Vergilius, sintagma recurentă *Iouis quercus.* Prin urmare, din arborele preferat şi închinat zeului zeilor (πατηρ ανδρων τε θεων τε, în celebra formulare homerică) nu îşi putea lua zborul decât o pasăre pe măsura sacralității mitologice a venerabilului personaj divin. Pasărea nu era şi nu putea fi alta decât vulturul, a cărui identitate ornito-mitologică era, de asemenea, cunoscută din cea mai îndepărtată vechime. Faptul că el nu apare numit ca atare este motivat prin preferința, de natură epică şi mitologică în acelaşi timp, acordată perifrazei, ca procedeu literar tipic în atari contexte (să nu uităm că şi în pasajul din *De legibus* ne aflăm la debutul unui autocitat, ca şi cel, mult mai larg, din *De diuinatione*, introducătorul citatelor fiind, în ambele cazuri, acelaşi personaj dialogic, fratele Quintus Cicero): *pinnata satelles*, „slujitorul [şi însoțitorul, totodată,] înaripat", v.1, este sintagma nominală ce corespunde, în plan perifrastic, cu maximă exactitate, celei utilizate în autocitatul – reprezentând un singur hexametru, diferit de ceilalți 13 redați în *De diuinatione* – la care se face apel în *De legibus*, şi anume *nuntia fulua*, singura diferență în plan stilistic fiind marcată de topica epitetului, substantivul determinat de fiecare dintre cele două apoziții fiind acelaşi (*Iouis*).

În al doilea rând, trăsătura comună celor două autocitate, şi care frapează printr-un minus, altfel spus printr-o lipsă de informație, este reprezentată de vagul topografico-toponimic. Nici unul dintre cele două texte nu menționează locul sau împrejurimile lui, unde se va fi petrecut miraculoasa şi prevestitoarea întâmplare, cu atât mai puțin nu apare menționat, în vederea unei docte (tipic, dar nu exclusiv alexandrine) precizări, numele localității din apropierea sau în raza căreia o tradiție de sorginte locală va fi transmis posterității detaliile prodigiului. Şi în această situație putem presupune, precum în cazul absenței numelui păsării (*aquila* sau *uultur*) din cele două citate, dar şi a numelui stejarului, în fragmentul din *De diuinatione* (*arboris e trunco*, în loc de **quercus e trunco*), că datele mitului local, la fel ca şi acelea ale miturilor generalizate, erau bine cunoscute fie tuturor, fie unui segment important de public, constituit de locuitorii zonei de proveniență a mitului local. De aceea, precizia topografico-toponimică, mult admirată de altfel în era alexandrină a poeziei Antichității clasice, se vădea a fi, într-un atare context specific, nenecesară şi, prin urmare, inutilă.



**BDD-A24147 © 2011 Editura Universității din București**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)**

Mai poate fi invocată, însă, în opinia noastră, şi o altă cauză, complexă, de natură ideologică, pe care o vom expune pe scurt.

Poemul dedicat de foarte tânărul Cicero concitadinului său ilustru punea faţă în faţă un personaj notoriu de decenii, protagonist în etate al segmentului celui mai recent al istoriei romane, şi care avea să dispară foarte curând de pe scena acesteia sau era deja, în orice caz, de extrem de puţină vreme dispărut, pe de o parte, respectiv pe autorul literar al glorificării personajului în cauză (pe cale epică), şi anume, în contrast nu lipsit de semnificaţii, abia ieşitul din adolescenţă poet. Experienţei de viaţă a celui dintâi i se contrapunea, cumva compensatoriu, entuziasmul juvenil al celui de-al doilea, o posibil de bănuit încredere în forţele proprii, în primul rând literare, dar e de crezut că nu numai. Tânărul poet pro-punea – vrem să spunem, în sens etimologic, punea în faţa ochilor contemporanilor, ca şi ai concitadinilor săi – un *model*. Unul dublu legitimat: de implicita analogie literar-culturală, prin sugestiile neexprimate direct ale unei comparaţii cu arhetipul homeric, pe o latură; pe cealaltă, de istoria recentissimă, care îi surâsese tot timpul celui considerat de marea majoritate a opiniei publice drept cel de-al treilea întemeietor al Romei (κτιστην τε Ρωμης τριτον, Plutarh, *Mar.*, XXVII, 5).

În consecinţă, poemul în particular, poezia la modul general, se interpunea, ca mijlocitor şi, totodată, ca instrument aparte al comunicării ideatice, între condiţia personală a scriitorului, cvasi-debutant pe marea scenă a literaturii (inclusiv de expresie latină) şi condiţia colectivă a istoriei romane la un moment dat, în cazul de faţă în împrejurările politice concrete, oferite de momentul respectiv (*illo tempore*). Poezia, proiectată epic, realiza, astfel, inductiv, fără dificultate şi cu precizie, transferul de la particular la general, de la un caz dat la paradigma Istoriei, de la imanent la transcendent, de la voinţa şi intenţia omului la raţiunea şi voinţa superioară a destinului, impusă ineluctabil prin zei. Iar un atare „transfer" nu se arăta posibil, în viziunea ideatico-ideologică a foarte tânărului poet latin din deja ultimul secol republican, decât pe calea mitului. Tratat, evident, cu mijloace specific poetice. Este vorba de un mit politic sau, dacă vrem, de o mitologizare cu instrumentar poetic a politicului, a prezentului politic de fapt, ca parte „fierbinte", extrem de actuală şi, prin aceasta, şi extrem de atractivă, a istoriei romane sau, cu un singur cuvânt, a Istoriei.

Or, dintr-o atare perspectivă, cum este, în poemul *Marius* (*De Mario*), cea asumată, ideatic şi ideologic, de tânărul Cicero, precizia topografică reflectată toponimic putea lipsi cu uşurinţă şi fără nici un fel de consecinţe. Nici măcar literar-poetice.

## 8. Câteva concluzii

a) Pentru a rezuma, vom susţine, încă o dată împreună cu Pierre Grimal (1986: 41-42), că poemul dedicat de Cicero concitadinului său ilustru, poem redactat foarte



BDD-A24147 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)

probabil după dispariția aceluia sau în preajma ei, evoca retroactiv scene celebre din cariera personajului istoric devenit pe această cale un erou de dimensiuni epice.

b) Scena prevestirii va fi ocupat, credem noi, o poziție centrală – cel puțin din punctul de vedere al semnificațiilor – în arhitectura interioară a poemului, dacă nu cumva va fi reprezentat momentul culminant, apoteotic. Nu va fi fost, probabil, povestită toată viața lui Marius – deşi ambițiile tânărului poet Cicero nu exclud aprioric o atare ipoteză –, ci episoade ale ei, precum cel de față, posedând multiple valențe, inclusiv simbolice şi chiar autoreferențiale şi autoprospective.

c) Putem admite, în baza cunoaşterii pe care o avem asupra multiplei şi complexei personalități ciceroniene, ipoteza seducătoare a savantului francez amintit în repetate rânduri mai înainte, şi anume că, scriind despre eroicul său concitadin, tânărul poet arpinat scria, de fapt, despre sine însuşi; că în acela, în vârstnicul deja erou de epopee, se regăsea chiar el, tânărul scriitor născut pe aceleaşi meleaguri îndrăgite şi, iată, favorizate de zei, de cel mai mare dintre ei; că, în sfârşit, acea *uirtus* plină de forță pe care o vedea şi admira la Marius, *uirtus* ce îi permisese, cândva, eroului să îi oprească din drumul lor nimicitor pe cimbri şi pe teutoni, putea să o intuiască prezentă în sine însuşi, în sufletul lui de tânăr care tânjea, prin fapte viitoare, să facă la fel de bine Cetății eterne şi statului roman ca şi înaintaşul său, bătrânul glorios concitadin.

d) Din fragmentul păstrat – vv. 1-13 –, ca şi, foarte posibil, din întregul poem, se degajă un neascuns entuziasm, de unde, adăugăm noi, dimensiunea intrinsec lirică, implicită, a textului ciceronian. Celebrându-l pe Marius şi memoria lui, tânărul Arpinat se gândeşte pe sine însuşi, se proiectează într-un viitor pe care, pe cât de subiectiv, pe atât de omeneşte, şi-l doreşte măcar la fel de ilustru, aducător de faimă perenă. Cicero, abia ieşit din adolescență, se dedublează în persoana lui Marius, îl re-trăieşte ca personaj eroic, îşi dimensionează de pe acum propriul viitor, mai apropiat sau mai îndepărtat, nescăpând trecutul nici o clipă din ochi. Pentru că acel trecut legitimează prezentul Romei şi, nu mai puțin, viitorul însuşi al lui, al celui care scrie.[1]

**Ediții**

[1] „Cette projection de lui-même dans les autres est caractéristique de Cicéron; elle n'est pas un acte d'orgueil, mais un don de sympathie, par lequel il se met à la place de celui dont, par une sorte de résonance, il éprouve les sentiments. Lorsque, vers vingt ans, il écrivait son poème de Marius, il ne pouvait savoir que des épreuves semblables l'attendaient, mais, déjà, il les vivait en la personne de son héros. Ce qui est le propre du poète." (Grimal, 1986: 42). Despre atracț ia constantă, plină de interes faț ă de verbul poetic ciceronian, pe care au exercitat-o poemul *Marius* în ansamblul lui ș i pasajul autocitat în mod special, a se vedea Ewbank, 1933: 16, 126-129. Savantul englez subliniază că tripleta poeț ilor latini clasici din epoca imediat următoare – Vergilius, *Aen.*, II, 691, 693; III, 361; X, 396; XI, 751-756; XII, 247; Horatius, *Carm.*, IV, 4, 11; Ovidius, *Met.*, 361 sqq. –, dar ș i comentatori ulteriori, inclusiv de la finele Antichităț ii (de exemplu, Aulus Gellius, VII, 6, 3; Servius, *Ad Aen.*, VI, 15 sau *Schol. Veron.* Aen. V, 255), fie că au preluat ș i prelucrat turnuri sau contexte ciceroniene, fie că le-au citat ș i comentat, ceea ce dovedeș te „that the poems was well known and regarded seriously by the poet's successors" (Ewbank, 1933: 16).



BDD-A24147 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)

*Fragmenta Poetarum Latinorum epicorum et lyricorum praeter Ennium et Lucilium*. 3. Aufl. Edd. W. Morel, Carolus Büchner, Jürgen Blänsdorf. Stuttgart-Leipzig, B. G. Teubner, 1995.*M. Tulli Ciceronis Poetica fragmenta*. Edidit Antonius Traglia. Milano, 1963

*Plutarchi opera omnia.* Edidit K. Ziegler. Leipzig, B. G. Teubner, 1964, I, fasc. 2.*Plutarh, Vieți paralele*. Traducere, studiu introductiv ș i note de N. I. Barbu. Vol. III. Bucureș ti, Editura Ș tiinț ifică, 1966; vol. IV, *ibid.*, 1969

**Bibliografie**

Bodor, 1982: *Enciclopedia civilizației romane*. Coordonator ș tiinț ific, Dumitru Tudor. Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică (*s.u. Marius, Caius*)Carney, 1962: T.F. Carney, *A Biography of C. Marius.* Rhodesia & Nyasaland

Chastagnol, 1994: *Histoire Auguste. Les empereurs romains des II-e et III-e siècles.* Édition bilingue latin-français. Traduction du latin par André Chastagnol. Édition établie par André Chastagnol. Paris, Robert Laffont

Daudet, 1922: Léon Daudet, *Sylla et son destin. Récit de jadis et de toujours.* Paris, Flammarion

Ewbank, 1933: W.W. Ewbank, *The Poems of Cicero.* Edited with Introduction and Notes /.../ London, University of London Press Ltd.

Grimal, 1986: Pierre Grimal, *Cicéron*. Paris, Fayard.

Lamacchia, 1974: Rosa Lamacchia, *Fortuna di un verso ciceroniano (Cic.* Poet. Frg. *I B Traglia),* in *Poesia latina in frammenti. Miscellanea filologica*. Università di Genova, Facoltà di Lettere, Istituto di Filologia Classica e Medievale, 349-358.

Volkmann, 1961: Hans Volkmann, *Sullas Marsch auf Rom. Der Verfall der römischen Republik.* München.



**BDD-A24147 © 2011 Editura Universității din București**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:28 UTC)**